
	<p>Списание ЕПОХИ Издание на Историческия факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“</p> <p>Journal EPOCHI [EPOCHS] Edition of the Department of History of St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Turnovo</p>		<p>Том / Volume XXIV (2016), Книжка / Issue 2</p>
---	---	--	---

Николай КЪНЕВ / Nikolay KANEV

**Рец. на: Рабовянов, Д. Археологически проучвания в Южния сектор на Трапезица.
Том 1: Средновековният град. Велико Търново, Изд. „Фабер“, 2015, 734 с.,
ISBN 978-619-00-0292-5**

**Rec. ad: Rabovyanov, D. Archeological Studies in the Southern section of Trapezitsa.
Vol. 1. The Medieval Town. Veliko Turnovo: Publishing house “Faber”, 2015, 734 pp.,
ISBN 978-619-00-0292-5 (in Bulgarian)**

Археологическите проучвания на историческия хълм Трапезица – втората по важност след Царевец цитадела на столицата на Второто българско царство Търновград имат богата история, а резултатите от тях закономерно винаги са предизвиквали значимия интерес на изследователите на българското средновековие и в частност – на средновековно Търново. Преди десет години – през 2006 г. – Националният археологически институт с музей (НАИМ) към Българската академия на науките прие мащабна тридесетгодишна програма за археологическо проучване на Трапезица, чиято територия бе разделена на седем големи археологически сектора. На следната 2007 г. разкопките бяха възобновени в четири от седемте сектора, а година по-късно от предвидения по тази програма Югозападен сектор за проучване бе обособен нов самостоятелен такъв – Южният. Обособяването на този сектор имаше за цел детайлното проучване на цялото пространство, заключено между една от главните улици на Трапезица, свързваща Югоизточната и Югозападната крепостни порти и южната крепостна стена в участъка от порта „F“ до потерна „E“.

Досегашните археологически проучвания на Южния сектор на хълма Трапезица са неразривно свързани с името на ръководителя на разкопките в сектора доц. д-р Деян Рабовянов от Филиала на НАИМ във Велико Търново. Резултатите от тези проучвания видяха бял свят през миналата година с излизането на монографията „Археологически проучвания в Южния сектор на Трапезица. Т. 1: Средновековният град“, Велико Търново, изд. „Фабер“, 2015, 734 с., ISBN 978-619-00-0292-5. Авторът на тази очаквана от професионалните археолози и историци книга е един от перспективните и много добре подготвени представители на по-младото поколение български археолози. Следва да се отбележи, че той е подходил много внимателно и скрупулозно към обработването, анализа и обобщаването на огромния материал от разкопките в Южния сектор, като не пропуска и не омаловажава достиженията на работилите преди него на историческия хълм. В същото време Д. Рабовянов демонстрира и почиваща на добре изложени аргументи критичност и проявява научната смелост да оспори и коригира мнението дори и на най-големите научни авторитети, когато смята, че има основание за това. Трябва да се подчертае, че последното авторът прави спокойно, обосновано и безпристрастно – така, както е осъществено и цялото му изследване, като всичко е подчинено на основната му цел – да представи в максимална степен очерталата се в резултат на проведените от него разкопки картина в Южния сектор на Трапезица и стъпвайки на това – да допринесе за цялостното изясняване на картината на възникването, развитието и ролята на втората столична цитадела и проблемите, свързани с хронологията, периодизацията и разнообразните измерения на живота в нея.

Монографията е с внушителния обем от 734 страници, от които над 280 страници падат на основния текст, а много детайлните и информативни приложения, включително и богатият илюстративен материал,

обхващат още близо 450 страници. Към книгата са приложени и 5 добре изпълнени карти, които дават възможност на читателя да проследи хронологически стратиграфията и периодизацията в развитието на Южния сектор на Трапезица. Това ценно монографично изследване се вмести в поредицата от книги, студии и статии, посветени на резултатите от археологическите разкопки на хълма Трапезица и публикувани през последните няколко години. Това е от изключително значение, защото, както посочва и самият Д. Рабовянов в увода на книгата си, изворовата база на историческите и на историко-филологическите изследвания за Царевград Търново остава непроменена и по тази причина те трудно биха могли да допринесат нещо повече от постигнатото досега, така че единствената нова информация, която дава възможност да се допринесе за разрешаване на проблемите, свързани с изследванията не само на Трапезица, а и въобще на средновековно Търново и която позволява да обогатим представите си за столицата на Второто българско царство, е информацията, идваща от археологическите проучвания. В увода са изяснени също и характерът и особеностите на проучвания от автора Южен сектор на втората цитадела на средновековно Търново.

В първата глава на своя труд авторът представя една много пълна картина на археологическото изследване на крепостта Трапезица, започвайки още от първите археологически разкопки през 1879 г. под ръководството на Марин Дринов и достигайки до наши дни, като в нея подчертава и постигнатото от представителите на различните поколения археолози, но и в същото време – без да подминава допусканията досега грешки. Като показва постигнатото до този момент, Деян Рабовянов разкрива и перспективите пред изследването на крепостта, както и как тези изследвания са в състояние да обогатят или коригират представите ни за средновековно Търново. Важно достойнство на тази глава е и детайлното очертаване на проблемите и обективния и критичен, дори на моменти безкомпромисен поглед към тях, който обаче в никакъв случай не е самоцелен, а има за цел да допринесе именно за търсенето и за намирането на решения на немалка част от поставените проблеми.

Втората глава на монографията е посветена на изясняването на стратиграфията, периодизацията и хронологията на поселищния живот на Трапезица. Аргументирано са проследени трите обособени средновековни периода в съществуването на цитаделата и съответно – на изследвания сектор на Трапезица през XIII – XIV в. Първия период авторът ситуира в 30-те години на XIII в., като тук приносна е неговата теза, че строежът на крепостните съоръжения на Трапезица и превръщането на последната във втора цитадела на българската столица започва след голямата победа на цар Иван Асен II в битката при Клокотница, като наличието на много по-голям финансов и човешки ресурс в резултат на голямото териториално разширение на България, е в основата на този процес. Именно през 30-те години на XIII в., утвърждава Рабовянов, анализирайки данните от археологическите разкопки и най-вече – стратиграфските наблюдения и нумизматичния материал, Трапезица придобива облика на крепост и постоянно населено място от градски тип. Авторът, като се базира на резултатите от разкопките на Южния сектор и в същото време анализира и коментира публикуваните резултати от Северния, Югоизточния и Югозападния сектори, оборва досега изказваните становища, според които изграждането на крепостните стени на Трапезица се отнася съответно към времето на император Мануил I Комнин, към 80-те год. на XII в. или към началото на XIII в.

Вторият средновековен период от съществуването на цитаделата и частта ѝ в нейния южен сектор, според предложената в монографичното изследване периодизация, е от 40-те години на XIII в. до средата на XIV в. В неговите рамки са обособени два достатъчно добре разграничени подпериода на интензивен живот и активна монетна циркуляция, разделени помежду си от един относително кратък период на видим упадък през последната четвърт на XIII в., който вероятно е започнал в самия край на управлението на цар Константин Асен Тих. По време на този упадък са разрушени ранните сгради в сектора, а монети от периода между 1280 и 1300 г. почти напълно липсват. След началото на XIV в. поселищният живот в южния сектор на Трапезица отново се активизира, както показва и сравнително големият брой открити монети на цар Тодор Светослав и на император Андроник II Палеолог – сам или със сина си Михаил IX.

Третият период е свързан с функционирането на жилищния квартал в сектор Южен и той, според предложената от автора хронология и периодизация, обхваща времето между 1350 и 1400 г. Построяването на жилищния квартал в третия финален средновековен период цялостно променя средата на живот. Основните археологически структури в сектора през втората половина на XIV в. са гъсто построените жилищни сгради и улиците и площадите между тях, а нумизматичният материал от този

период е значително по-многоброен от предходните периоди и обхваща над 1730 открити монети – основно български (най-вече на цар Иван Александър и на цар Иван Шишман, но също и такива на видинския цар Иван Срацимир и анонимни имитации от втората пол. на XIV в.) и византийски, както и отделни монети на малоазийски бейлици, две торнезета и впечатляващо малък брой монети на османски владетели – една на Мурад I, четири на Баязид I и по една на Мурад II и на Мехмед II. Изключително малкият брой османски монети е в унисон с организираното напускане на домовете и изнасянето на инвентара от страна на обитателите им, свързано с рязкото, но планомерно прекратяване на съществуването на квартала, станало на самата граница на XIV и XV в. Съвсем резонно Д. Рабовянов отбелязва, че ако жилищният квартал бе продължил да съществува и в началото на XV в., то съвсем закономерно броят на османските монети би бил много по-голям.

В трета глава на монографията са разгледани много подробно археологическите структури и архитектурата в Южния сектор на средновековния град Трапезица, а на свой ред следващата четвърта глава е посветена на градоустройственото развитие на южната тераса на Трапезица в контекста на средновековния Търновград. Тематично отделните параграфи в тази глава са концентрирани върху проблематиката на създаването на средновековната градска среда (с отделни подпараграфи за построяването на крепостта Трапезица и началото на градския живот), на мястото и ролята на южната тераса на Трапезица в градския живот през първата половина на XIV в. и на разцвета на жилищния квартал на южната тераса през втората половина на XIV в. Интерес представлява и последният параграф на главата, в който авторът представя обосновано своето виждане за хипотетичната реконструкция на градската среда в изследвания участък на Трапезица.

Многобройните находки от археологическия обект са представени в петата глава, където съобразно типологията им, са обособени в дванадесет параграфа, отнасящи се съответно до: жилищата; занаятите; търговията; земеделието и риболова; украшенията и предметите, свързани с облеклото; въоръжението и снаряжението; предметите на християнския култ; грамотността и писмената култура; сфрагистичните паметници; игрите и забавленията; елементите на архитектурната декорация и предметите с неизвестно предназначение. Разнородността на представените в главата находки, както изтъква и самият автор, „...позволява само частично възстановяване на мястото им в живота на тази част от средновековната българска столица“. Невъзможно е да не се съгласим с неговата констатация, че макар и „... като археологически останки домът е най-добре представен, а материалите на домашния бит – многобройни, те са твърде разпръснати, за да се създаде цялостна картина. Все пак находките, свързани със строежа и устройството на самия дом, тези, употребявани в кухнята, на трапезата, в мебелировката и осветлението и дори тези, свързани с личната хигиена, създават представата за богат и с разнообразни проявления градски бит. Това е особено изявено в жилищния квартал от втората пол. на XIV в., от който са запазени най-много следи“. Данните от находките позволяват да се установят по безспорен начин и част от практикуваните занаяти, сред които най-добре представени са производството и обработката на платове и шивашкия занаят. Прави впечатление, че като анализира данните от находките, авторът на монографията подхожда много трезво и умерено, без да изпада в крайности и без се поддава на изкушението да прави бомбастични и недостатъчно обосновани изводи. Така например, по отношение на следите от въпросните занаяти в разглежданата от него част на града, той констатира, че въз основа на тях е невъзможно да се каже доколко свидетелстват за ориентирано към пазара производство или само за задоволяване на потребностите на семействата, а вероятно най-сигурните следи за пазарно ориентирано производство се отнасят най-вече за металообработването.

Последната, шеста глава на монографичното изследване, е озаглавена „Средновековната керамика“ и, както показва заглавието ѝ, в нея доц. д-р Рабовянов разглежда находките от средновековна керамика в тяхната пълнота, целийки (както между впрочем и при всички останали находки от проведените от него разкопки) да извлече максимума от информация с оглед на пълноценното възстановяване на картината на поселищния живот на Трапезица и конкретно – в частта ѝ, разположена на Южната тераса. Напълно оправдано от гледна точка на типологията, в главата са обособени големи самостоятелни параграфи, посветени на обикновената битова керамика, на художествената керамика и на строителната керамика, в рамките на всеки от които, в отделни подпараграфи, са разгледани отделните типологични разновидности на съответната керамика, открити в изследвания район на Трапезица. От съдържанието на тази глава е видно, че „керамичният комплекс от Южния сектор на Трапезица е изключително богат и разнообразен. От самото начало на средновековното обитаване на

тази част от крепостта (30 – 40-те г. на XIII в.) той се разкрива като продукт на едно развито в технологично отношение производство“. Находките показват, че при керамиката делът на импорта е нищожен, като последният е представен от неголямо количество амфори и – при художествената керамика – от отделни фрагменти на кашинна керамика и майолика. Важно е да се подчертае основният извод по отношение на керамичния материал от тази част на Трапезица, а именно – че неговият значителен обем и разнообразие, както и добре датираната среда, от която произхожда, го превръщат във важен източник за изследването на керамиката на Второто българско царство в периода от 30-те години на XIII в. до края на XIV в. Липсата на по-ранни и по-късни пластове – посочва Д. Рабовянов – позволява да се определят тенденциите, характерни за керамичния комплекс на средновековния столичен Търновград и да се проследи кои от тях ще намерят развитие и през османския период.

Монографията на Деян Рабовянов е написана прецизно и внимателно, поради което към нея могат да се отправят много малко забележки. В случаите, когато тезите на автора се разминават с някои от наложените в археологическата и историческата наука виждания, те винаги са подплатени със сериозни аргументи, наблюдения и размишления, поради което в никакъв случай не могат да бъдат пренебрегнати и в редица случаи представляват значим научен принос в изучаването на Трапезица и на средновековно Търново. Сред малкото забележки, които могат да бъдат направени, е неправилното титулуване на османските владетели през XIV в. като султани, а не като емири. Всъщност едва след 1394 г. Баязид I придобива титлата султан и той е първият османски владетел, към който може да се използва тази титла. По същество подобна забележка може да се отправи и във връзка с неправилното титулуване на Гийом дьо Ла Рош, който между 1280 и 1287 г. е херцог на Атина. Освен това, коректно би било да се укаже, че практически целият текст на с. 243 – 244, отнасящ се до открития на Трапезица моливдовул, включително и евентуалната атрибуция на последния, както и аргументацията за тази атрибуция, е дело на съавтора на Рабовянов при първичната публикация на въпросния оловен печат. Самата публикация е цитирана от доц. Рабовянов, но без да се упомене, че включеният в монографията текст за този сфрагистичен паметник е директно зает от първичната публикация за него, което създава погрешното впечатление, че този текст е негов авторски, а не на неговия съавтор при първичното публикуване на печата.

Малкото направени забележки не променят ни най-малко много високата оценка за качеството и съдържанието на монографичния труд на Деян Рабовянов, който може да бъде определен като научно събитие и капитален принос в изучаването на столицата на Второто българско царство и в частност – на Трапезица. По категоричен начин са разкрити някои много съществени разлики в развитието на двете основни ядра на средновековно Търново – Трапезица и Царевец. За разлика от Царевец, Трапезица не е била обитавана през късноримския период, а системното ѝ заселване датира едва от 30-те години на XIII в., именно когато тя се превръща във втората цитадела на столицата на Второто българско царство. Също така, различна е съдбата на поселенията на двата хълма след превземането на Търновград от османците. Докато на Царевец животът продължава без прекъсване до XIX в., то градският живот на Трапезица е прекратен, при това – организирано, на границата на XIV и XV в. и никога повече не е възобновен. Освен от много качествения и високо информативен основен текст, силно позитивната оценка за този монографичен труд се допълва и от детайлните и добре изготвени приложения, които показват практически целия материал от находките при проведените от автора археологически проучвания в Южния сектор на Трапезица през 2008 – 2013 г.